

Крчење пута просветитељству

Станислав Конарски (Stanisław Konarski, 1700–1773)

Конарски је рођен 1700. у селу Жарчице Дуже (Żarczyce Duże). Потicao из племићке породице, а преко мајке био је у родбинским везама с магнатском породицом Тарло. Отац Конарског, Јежи, обављао је каштеланску дужност. Родитеље је изгубио рано, те се о њему старао ујак. Године 1709. уписао га је у *пијаристички* колегијум у вароши Пјотркув Трибуналски. У пијаристички ред ступио је 1715.

О пијаристичком реду

Пун назив овог католичког реда гласи: Ред регуларних убогих клерика од побожних школа Мајке Божје (Ordo clericorum regularium pauperum Matris Dei scholarum piarum). Утврђен је 1621, али традицију вуче од 1597, када је св. Јосиф Каласанције основао прву бесплатну и свима доступну основну школу у Европи. Колоквијални назив пијариста потиче од латинске речи *pious* = побожан који се јавља у латинском називу *Scholae Piae* = побожне школе. Девиза реда је „*Pietas et Litterae*“, тј. „Побожност и наука“.

Ред је растао и развијао се брзо, а школе су осниване једна за другом широм Италије (нарочито на Сицилији), у Шпанији и – Пољској.

Конарски је почео своје ангажовање у пијаристичком реду у Подолињцу као и два његова брата. У Подолињцу је седам година био везан за тамошњи пијаристички колегијум, где се усавршавао у хуманистичким наукама, те постао учитељ беседништва и поезије, а бавио се и веронауком и филозофијом. Године 1722. власти реда послале су га у Варшаву у својству наставника реторике у

пијаристичком колегијуму. За младог Конарског била је то добра прилика за усавршавање беседништва. С друге стране, Конарски у то време постепено спознаје неупотребљивост и безвредност образовања које је с муком стицао.

Захваљујући протекцији свога моћног рођака Јана Тарла, Конарски је отпутовао у Италију. Завршио је Римски универзитет Sapienza и предавао реторику на тада елитном Колегијуму Назаренум (Collegium Nasarenum). Затим је, ширећи своје видике, боравио у Немачкој и Француској, где се посебно заинтересовао за идеје просветитељства.

По повратку у Пољску 1730. бавио се различитим пословима, поред осталог, приређивањем збирке пољских закона, али све време размишљао је о реформи школства. То је 1740. резултирало својеврсном револуцијом у пољском школству – оснивањем школе Collegium Nobilium у Варшави, што је, испоставиће се, било животно дело Конарског.

Collegium Nobilium

Collegium Nobilium (=школа племенитих¹) Станислава Конарског замишљена је као виша школа. Првобитно је носила назив Collegium Novum (=нова школа), али је с јесени 1741. добила име по којем је остала упамћена. Школа је деловала до 1832. године, када су је, као и бројне друге културно-просветне институције, укинуле руске царске власти.

Задатак ове школе било је образовање новог поколења Пољака, „школовање лидера“, с далекосежним циљем реформе и реорганизације пољске државе. Посредно, ова је школа помогла је каснијим реформским прегнућима као што је Четворогодишњи сејм и његова круна Устав 3. маја 1791.

Колегијум се делио на 5 разреда, а школовање је трајало 8 година (II, IV и V разред били су двогодишњи). Школски програм био је знатно шири од језуитских,

¹ Племенити – не у значењу рођени у племићким породицама, већ *оплемењени* знањем. Школа је иначе била доступна ђацима из свих сталежа. Занимљиво је за своје време гледиште Конарског да су *сви људи једнаки*. Истинску племенитост видео је у разумном неговању *врлине*.

али и постојећих пијаристичких школа. Акцент се у њој стављао на природне науке, математику, живе језике и филозофију.

Реформаторски педагошки постулати Конарског на којима је почивао Collegium Nobilium могли би се свести на следеће:

- акценат на практична знања
- фаворизовање природних наука
- обавезна настава матерњег, *пољског* језика
- настава *живих* страних језика (немачког и француског)
- померање у други план латинског и грчког језика и реторике
- одбацивање празне, неприменљиве ерудиције
- увођење обуке мануелном раду и (први пут) физичког васпитања
- акценат на духовни развој ученика
- изградња хришћанских моралних вредности

*

Од оснивања школе Конарски је сву своју пажњу усмерио на њу и наредне деценије провео у Варшави. Велики ауторитет који је стекао као реформатор школства и идеолог реформе државног уређења потврђује високо признање од краља Станислава II Августа Поњатовског: године 1771. наградио је Конарског специјално израђеном уникатном медаљом с његовим ликом и натписом: **Sapere Auso** (=ономе који се усудио да мисли).

Конарски је умро у Варшави 1773.

Дела

Volumina Legum. На подстицај бискупа Јузефа Анђеја Залуског, Станислав Конарски латио се 1730. огромног приређивачког посла – сакупљања, редиговања и публиковања статута, декларација, привилегија и закона донетих на заседањима Сејма. Тако је настала велика едиција под насловом *Volumina Legum* (=књиге закона). Првих 6 томова, који су обухватили период од 1347 (почев од Вишљичког сејма) до 1736, приредио је и објавио Конарски лично (I–VI, 1732–1739); томове VII–VIII објавили су пијаристи већ после смрти Конарског – 1782; IX том издат је у Кракову 1889; последњи, X угледао је светлост дана тек 1952.

О исправљању грешака у беседништву. Велику пажњу скренула је на себе расправа Станислава Конарског *De emendandis eloquentiae vitiis* (1741, изворно написана на латинском, пољ. наслов: *O poprawie wad wymowy*). Расправа је одиграла значајну улогу у кампањи за чистоту језика и стила, а утицала је и на препород чистог пољског народног језика. Конарски је полемисао са језуитском стилистичком школом која је, по њему, бринула о форми исказа заобилазећи садржај. Залаже се да се напусти учење напамет готових реторичких формула и компликован, „учен“ исказ у којем се губи мисао. Као основу говорничког умећа истиче познавање предмета о којем се говори и спрегу тога познавања с вештином доброг мишљења. Препоручује да се као узор узму Цицеронове беседе, јер у њима, држи, влада класична равнотежа између природности исказа и говорничке вештине.

Трагедија Епаминонде. Интегрални део образовања ученика школе Collegium Nobilium било је школско позориште – учење кроз драмски израз, што је актуелно до данас. За потребе школског позоришта Станислав Конарски преводио је и адаптирао више драмских комада, а написао је и оригиналну *Трагедију Епаминонде* (*Tragedia Epaminondy*, 1756; штампана први пут 1880). Била је то трагедија у 5 чинова просторно-временски смештена у античку Тебу 371. године п. н. е. – а заправо с јасним алузијама на недостатке у устројству пољске државе које треба отклањати.

Радња се одвија после Епаминондине победе над Спартом, извојеване захваљујући томе што је задржао ингеренције врховног вође упркос томе што му је истекао законски мандат. Као резултат интрига његових непријатеља, Епаминонда је оптужен за велеиздају, што се кажњавало смрћу; међутим, ослобођен је кривице, а завереницима народ одмерава заслужену казну. Античка тема, а у првом реду форма класицистичке трагедије по узору на Пјера Корнеја, служи као канал за посредовање грађанске одговорности и става за који се Конарски залагао у реформи државе: добро отаџбине, нарочито кад је она у опасности, важније је од слепог придржавања закона који је евидентно угрожава.

То је доста провидна алузија на институт *liberum veto* у тадашњем пољском парламентарном животу. У овоме заправо лежи историјски значај трагедије Конарског. Извори за *Трагедију Епаминонде* (Непот, *Епаминондин живот*; Плутарх, *Пелопидов живот* и др.) третирани су слободно, увођена су фиктивна драмска лица и читаве линије у развоју радње. Ипак, у уметничком, па понегде и формалном погледу ово је дело слабо и сасвим је разумљиво што није надживело своје време.

О успешном начину вођења расправе. Без премца најпознатије дело Станислава Конарског нема везе с лепом књижевношћу. У питању је четвортотомни политички спис *O skutecznym rad sposobie* (*О успешном начину вођења расправе*, 1760–1763). То је расправа о системским манама пољске државе. Писац је указивао у првом реду на штетност принципа *liberum veto* и постулирао доношење одлука већином гласова у Сејму. Дело је директно утицало на концепцију Устава 3. маја.